

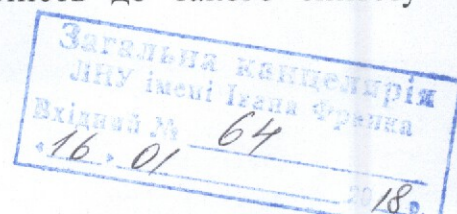
ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата філологічних наук,
доцента **Ковалик Наталії Василівни**
на дисертацію **Алієвої Ольги Назірівни**
“Семантика, структура, функціонування інваріанта
англійського терміна мистецтва”,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Актуальним завданням сучасних мовознавчих досліджень є поглиблене вивчення галузевих термінологій. Виникнення нових наукових напрямів і концепцій спричинює формування нових понять і відношень між ними, для номінації яких вводять нові терміни. Тому важливо, як зазначають дослідники, на кожному новому етапі розвитку мови переглядати кількісний і якісний склад окремих терміносистем із погляду адекватності термінів суті позначуваних ними понять, виявляти активні моделі термінотворення, встановлювати наявні між термінами зв'язки.

Комплексне дослідження термінологічної лексики, з'ясування особливостей структури і семантики її одиниць, вивчення системних відношень між ними перебуває в колі актуальних лінгвістичних проблем, головно як і проблема виявлення суті інваріанта та способів його актуалізації. Сучасні концепції у дослідженні інваріантів поглиблюють і конкретизують теорію відображення. Правильність відображення об'єкта забезпечується тим, що інваріанти – це незалежні від суб'єкта величини. Так встановлюється перехід від змісту станів людського мозку до зовнішньої реальності.

Як свідчать численні філософські та наукові дослідження, основними формами суспільної свідомості як способу творчого осмислення та осягнення світу, вважають міфологію, ідеологію, правосвідомість, мораль, релігію, філософію, науку та мистецтво.

Аналізуючи феномен мистецтва, різні дослідники акцентують увагу на різних його особливостях. Одні наголошують на тому, що визначальною для мистецтва є краса, поза якою не мислиться жодний справжній художній твір. Інші звертають увагу на його непідвладність часу, феноменальну здібність до такого синтезу

дійсності та самосвідомості, в межах якого співіснують будь-які просторово-часові виміри буття людини: далеке минуле, майбутнє чи взагалі віртуальна реальність (Б. Мейлах, В. Іванов). Твори істинного мистецтва не тільки не втрачають своєї художньої цінності з роками, а навпаки, набувають ще більшої. У зв'язку з цим М. Бахтін писав, що художні твори порушують межі свого часу, “живуть у віках, тобто, протягом значного часу, і часто (а визначні твори – завжди) більш інтенсивним і повним життям, ніж у своїй сучасності”.

Експертована дисертація п. Ольги Алієвої має за *об'єкт дослідження* функційно-семантичну парадигму інваріанта англійського терміна мистецтва, а вибір дисертанткою *теми дослідження* зумовлено загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення галузевих термінологій, глибинних процесів формування та еволюції терміноодиниць у розвинутих терміносистемах, до яких належить терміносистема сфери мистецтва.

Наукова новизна рецензованої праці полягає в тому, що широкий та різноманітний матеріал дослідження, а це 2575 англійських термінів мистецтва, відібраних методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел та англомовної фахової літератури з мистецтва і мистецтвознавства, художньої, мемуарної, публіцистичної літератури загальним обсягом 8715 сторінок, уможливив виконання низки інноваційних завдань, зокрема: обґрунтовано інтегративний структурно-семантичний підхід до аналізу семантичного інваріанта термінів мистецтва (с. 154-190); здійснено комплексне дослідження семантичного інваріанта термінів мистецтва на базі лексикографічних джерел, фахових та художніх текстів, а також широкого екстралінгвістичного матеріалу (с. 72-150, с. 154-206, с. 210-253); визначено структурні і семантичні характеристики інваріанта, виокремлено його семантичну структуру (с. 83-144); досліджено взаємозв'язки між компонентами структури полісемічного терміна мистецтва і структурою його інваріанта, простежено функційну реалізацію семантичного інваріанта (с. 192-206); досліджено концептуальну роль семантичного інваріанта (с. 172-192); розроблено комплексну методику дослідження (с. 66-69), спрямовану на виявлення семантичних інваріантів

термінів мистецтва та дослідження їх ролі у словотвірному семантичному та функційному процесах (с. 210-253).

У цьому випадку дослідниця дібрала оптимальний та достатньо широкий спектр методів та прийомів лінгвістичного аналізу для дослідження. В цілому застосований авторкою симбіоз методів та прийомів дослідження можна поділити на скорельовані між собою – загальнонаукові та лінгвістичні. У дисертації використано загальні методологічні засади методики С. Гурського “*значення–смысл*” (і ця тенденція традиційна для представників класичної Львівської лінгвістичної школи), а також теоретичні та методологічні підходи О. Лосєва, С. Булгакова, П. Флоренського та ін. Водночас, у роботі було використано щонайменше 10 основних і допоміжних методів та прийомів дослідження: *метод диференційного аналізу і метод компонентного аналізу* – для визначення категоріальних, інтегральних і диференційних семантичних ознак інваріанта на підставі парадигматичних зв’язків лінгвістичних одиниць; *метод опозицій* – для дослідження системних відношень між термінами; *метод дистрибутивного аналізу* – для аналізу оточення мовних одиниць; *функційний аналіз та контекстуальний аналіз* – для виявлення реалізації семантичних компонентів та структури інваріанта шляхом аналізу контекстів; *метод лексикографічних дефініцій* – для окреслення змісту термінологічних одиниць через словникові дефініції, виявлення сем тощо. Разом з тим, у дисертаційному дослідженні використано елементи фреймового аналізу, теорії прототипів та концептуальних когнітивних моделей. Такий підхід дав змогу дисертантці прийти до власних науково обґрунтованих й актуальних висновків.

У роботі використано здебільшого схематичну форму викладу ілюстративного матеріалу. Загалом, у тексті та додатках дисертації подано 7 схематичних зображень, більшість з яких виправдані й аргументовані, як приклад Схема 2 – “Семантична структура терміна *chimera*” – с. 127; Додаток А.1 – “Семантична структура інваріанта терміна *grotesque*”; Додаток А.2 – “Фрейм *grotesque*” тощо.

Цілком мотивованою постає структура дисертації, яка містить вступ, чотири розділи із висновками, загальні висновки, список використаних джерел (бібліографічні посилання, використані джерела, перелік ілюстративного матеріалу, довідкової літератури й лексикографічних джерел) та додатки.

У першому розділі (*“Теоретико-методологічні засади дослідження семантичного інваріанта англійського терміна мистецтва”*) авторка розглядає проблему значення у термінологічних дослідженнях (с. 16-23); теоретичні дослідження інваріанта значення слова (с. 23-36); термін, як мовну категорію загалом і термін мистецтва зокрема (с. 37-39), його семантико-функційні особливості у комплексі фахових терміносистем (с. 39-43).

У розділі повно узагальнено наукові здобутки своїх попередників щодо відбиття мовної категорії терміна мистецтва в лінгвістиці (с.43-54), а також висвітлено методологію дослідження семантичного інваріанта терміна мистецтва (с. 54-56), описано та обґрунтовано вибір сукупності використаних методів та прийомів аналізу (с.56-66) та визначено основні етапи дослідження (с. 66-69). У цьому ж розділі Ольга Назірівна досить скурпульозно описує механізм дослідження фактичного матеріалу та деталізує розроблену нею комплексну методику дослідження семантичного інваріанта терміна мистецтва, яка складається з дванадцяти етапів (с. 66-69).

У плані розкриття теми дисертаційного дослідження найбільш цінними є другий і третій розділи – *“Семантична структура інваріанта терміна мистецтва”* та *“Структурно-семантичні параметри інваріанта терміна мистецтва. Роль інваріанта у виникненні нових концептуальних рядів та інваріантів”* – де теоретичні узагальнення екстраполюються на реальний текстовий матеріал, у цьому випадку – 2575 англійських термінів мистецтва, відібраних методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел та англomовної фахової літератури з мистецтва і мистецтвознавства, художньої, мемуарної, публіцистичної літератури загальним обсягом 8715 сторінок.

У другому розділі, наприклад, покроково досліджується семантична структура інваріанта термінів гіперо-гіпонімічного тематичного ряду *grotesque*, а

same grotesque, arabesque, gargoyle, chimera, baboonery, drollery, misericord у синхронії та діяхронії (с. 83-145). Такий підхід було використано дисертанткою, аби “збільшити повноту охоплення семантичних чинників, які впливають на формування та розвиток структури семантичного інваріанта та семантичної структури терміна”.

За розробленою Ольгою Назірівною методикою у розділі було виокремлено та досліджено семантичний інваріант кореневої морфеми *grot(to)*, яка входить до складу *grotesque* – доміанти концептуального гіперо-гіпонімічного тематичного ряду. За результатами досліджень авторка доходить висновку, що семантичний інваріант *grot(to)* має не лише дискретну структуру, але й недискретний образ (с. 78-80). У процесі аналізу недискретної частини семантичного інваріанта *grot(to)* було досліджено семантичні інваріанти *grot(to)* та *rocaille* на символічному та міфологічному рівнях.

У третьому розділі дисертантка досліджує структурно-семантичні параметри інваріантів термінів тематичного концептуального ряду *baroque, rocaille, rococo* і виокремлює їх дискретну частину (ієрархічну систему семантичних компонентів), а також аналізує недискретну на символічному та міфологічному рівнях; покроково досліджує семантичні інваріанти термінів тематичного ряду *lumen/light*, а саме *illumination, illustration, luminism, impressionism* та доходить висновку, що “інваріантна сукупність базових семантичних компонентів є тим “ядром”, яке дозволяє терміну постійно розширювати сфери вживання, пояснює процеси транстермінологізації та переходу терміна з термінологічних систем у загальноживану лексику” (с. 172-192).

Згадані вище розділи супроводжуються схематичними зображеннями, з метою часткової візуалізації результатів дослідження (с. 84, 127, 155, 193).

Особливої уваги заслуговує органічне “вплетення” Ольгою Назірівною елементів когнітивної лінгвістики, які дозволили вибудувати та проаналізувати фрейм *grotesque* (Додаток А.2).

У четвертому розділі рецензованої праці (“Функційна семантико-комунікативна парадигма інваріанта терміна мистецтва”) О.Н. Алієва з опертям

на широкий фактичний матеріал досліджує функціонування семантичного інваріанта термінів мистецтва у фахових текстах (с. 210-228) та функційно-комунікативні особливості інваріанта комплексу термінів *portrait, tracery, relief, palette, knot, blend, stain, empire*; визначає взаємозв'язки семантичних компонентів та рівнів структурно-функційної парадигми інваріанта та їх роль у семантичних процесах розвитку (с. 129-153).

У процесі дослідження функційної парадигми інваріанта англійських термінів мистецтва у фахових текстах, дисертантка дійшла висновку, що “реалізація впливу інваріанта відбувається одночасно на різних рівнях – дискретному і недискретному”. У свою чергу, структурно-семантичні параметри збірного інваріанта терміна мистецтва є “унікальним та цілісним поєднанням дискретної та недискретної його частин на символічному та міфологічному рівнях, який повністю функційно зберігається у різних семантичних полях і, відповідно, у різноманітних транстермінологічних процесах”.

Заслужують на увагу додатки до розділів дисертаційного дослідження, які, до прикладу, відтворюють семантичну структуру інваріанта терміна *grotesque* (Додаток А.1); візуалізують фрейм *grotesque* (Додаток А.2); схематизують *lumen/light* у структурі семантичних інваріантів (Додаток А.3) та наочно демонструють різні типи смислів досліджуваних термінів (Додатки А.4–А.23).

Після прочитання дисертації переконаєшся у значній обізнаності авторки в сучасних лінгвістичних тенденціях, школах, працях: окрім робіт класиків лінгвістичної науки (І. Арнольд, Н. Арутюнової, О. Ахманової, С. Гурського, Т. Канделакі, Т. Кияка, Д. Лотте, О. Реформатського, О. Бондарко, В. Гака, Б. де Куртене, Е. Макаєва, В. Солнцева, Р. Якобсона та ін.) тут знаходимо роботи відомих зарубіжних вчених різних поколінь: А. Вежбицької, К. Огдена, І. Річардса, Дж. Лайонса, А. Греймаса, Л.Ельмслева, Х. Куссе, Ф. Палмера, В. Скалічки, Д. Болінджера, Дж. Байбі, Р.Карнапа, Ч. Філлмора, Г. Рондо, Дж. Сайгера, Г. Фреге, та ін. Кількість залучених до дослідження лексикографічних джерел – 28.

Загальний перелік використаних джерел – 463 позиції, серед яких 268 праць українських і зарубіжних авторів, 167 позицій ілюстративного матеріалу та, як вже зазначалося, 28 позицій довідкової літератури й лексикографічних джерел.

Практичну ж цінність виконаної роботи визначає те, що обґрунтовані в ній засади можуть бути використані у вишівській практиці викладання лекційних курсів лексикології англійської мови, у проведенні спецкурсів та спецсемініарів, а також у науково-пошуковій роботі студентів і магістрантів філологічних спеціальностей.

Загалом, змістові дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків. Робота справляє позитивне враження новаторством постановки і вирішення питань. Матеріали дисертації апробовано на шести міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, а основні положення дисертації знайшли своє відображення в одинадцяти одноосібних публікаціях автора.

Але як і кожне самостійне дослідження, дисертація не позбавлена деяких хиб, а окремі положення викликають дискусію.

Не вдалось уникнути дисертантці термінологічних та понятійних неточностей, зокрема, повсюдно у тексті дисертаційного дослідження зустрічаємо семантичну категорію “гіпер-гіпонімічні відношення”, як “одну з найважливіших категорій, що формує термінологічні структури”. Так, справді, сьогодні дехто з лінгвістів послуговується цією формою семантичної категорії, керуючись, скоріш за все, калькуванням з англійської мови терміна “гіперонім” як “hyperonym” або “hypernym”, але в ході сучасних лінгвістичних дискусій було доведено домінування терміна “hyperonym” мотивуючи це його грецьким походженням від “hyper/super” “onoma/name”. До слова, за останніми дослідженнями українських лінгвістів термін “гіперо-гіпонімічні відношення” є доречнішим, більш властивим українській мові, оскільки утворений за допомогою суфіксації від поняття “гіпонімія” – на противагу усталеному в мовознавстві терміну “гіперо-гіпонімічні відношення”, який утворено за зразком російської мови.

Як зазначалося вище, у другому розділі дисертаційного дослідження “Семантична структура інваріанта терміна мистецтва”, дисертантка, скурпульозно та переконливо здійснивши аналіз семантичної структури інваріанта термінів гіперо-гіпонімічного тематичного ряду *grotesque* у синхронії та діяхронії, що і є безперечною перевагою цієї роботи, подекуди хаотично та необережно оперувала деякими лінгвістичними категоріями, що ускладнювало процес сприйняття дисертаційного дослідження, як цілісної наукової композиції. Так, при розгляді семантичної структури *grotesque* (п.2.2.1) було хаотично, без логічного та прикладного пояснення використано принаймні три лінгвістичні категорії з різного категорійно-понятійного апарату для його пояснення, зокрема: термін *grotesque* – с. 83, с. 93; лексема *grotesque* – с. 93; слово-термін *grotesque* – с. 94; термін *grotesque* – с. 96; лексема *grotesque* – с. 97; концепт *grotesque* – с. 99; термін *grotesque* – с. 99; концепт *grotesque* – с. 100; термін *grotesque* – с. 100 тощо. Тому, на наше переконання, раціонально і виправдано було б дотримуватися однієї категорійно-понятійної лінії уникаючи алогічності викладу.

Загалом дисертаційному дослідженню бракує схематичної наочності (схем, графіків, діаграм, інфограм, гістограм тощо), які б забезпечили візуальне моделювання змісту досліджуваного матеріалу. Адже, задекларований у реферативній частині симбіоз використаних методів і прийомів дає можливість “наповнити” дослідження об’єктивним сприйняттям одержаних результатів як цілісної субстанції. Наприклад, динаміку діяхронних змін та синхронне дослідження діапазону кожного з аналізованих термінів; наочне зображення семантичної структури термінів *arabesque*, *gargoyle*, *baboonery*, *drollery*, *misericord* тощо; візуалізація синонімічності, або ж ймовірного “злиття” термінів *grotesque* та *arabesque* для унаочнення спільного семантичного інваріанта (с. 107-108); процес “поглинання” семантичним інваріантом терміна *grotesque* семантичного інваріанта терміна *arabesque* (с. 114) тощо.

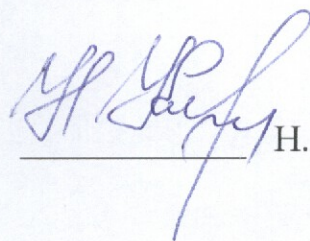
У цілому, при усій ґрунтовності проведеної роботи та її логічному викладі, дослідження потребує композиційної “стрункості” та ”зібраності”, спричиняючи

бажання “покласти” його у певну структуровану форму, де кожен наступний етап є наслідком результатів попередніх розвідок.

Підсумовуючи, зазначимо, що наведені зауваження не мають принципового характеру, а насамперед процедурні та дискусійні, які не применшують загальної позитивної оцінки дослідження. Кандидатська дисертація п. Ольги Алієвої є ґрунтовним лінгвістичним дослідженням, самостійним та структурно завершеним, що, безперечно, має постульовану самою авторкою науково-теоретичну та практичну цінність. Поставлені у ній теоретичні і практичні завдання вирішені, основні наукові положення та висновки мають достатню доказовість й достовірність.

Автореферат і публікації висвітлюють головні досягнення авторки, характеризуючи дослідження в цілому. Тому висловлюю своє переконання в тому, що дисертація “Семантика, структура, функціонування інваріанта англійського терміна мистецтва” відповідає чинним вимогам, що висуваються до дисертацій кандидатського рівня, передбачених пп. 9, 11, 12 і 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами та доповненнями), а її автор Алієва Ольга Назірівна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент – кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Львівського торговельно-економічного університету

Н. В. Ковалик

16 січня 2018 р.

Завіряю
Н. В. Ковалик
Відділ кадрів
16 січня 2018 р.